

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Юридичний факультет
Навчально-наукова лабораторія
дослідження проблем протидії насильству
Кафедра кримінального правосуддя і правоохоронної діяльності

ЗАРАДЮК З.В.

**РОЛЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У
ПРОФІЛАКТИЦІ ВІКТИМНОСТІ НАСЕЛЕННЯ
В ПЕРІОД ВОЄННИХ ДІЙ**

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Протокол № 3 від 19.11.2025р)*

Рецензенти:

Колб О. Г. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету Державного податкового університету
Музичук К. С. - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального правосуддя і правоохоронної діяльності Волинського національного університету ім. Лесі Українки

Зарадюк З. В.

Роль правоохоронних органів у профілактиці віктимності населення в період воєнних дій: навчально-методичні рекомендації для студ. юридичного факультету/ Зоряна Валентинівна Зарадюк. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2025. 32с.

Навчально-методичні рекомендації містять положення щодо основних аспектів віктимності населення, визначено поняття, види та основні заходи запобігання та особливість ролі правоохоронних органів у цьому аспекті, також надається перелік навчально-методичної літератури.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІКТИМНОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННИХ ДІЙ.....	5
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВІКТИМНОСТІ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ.....	11
РОЗДІЛ 3. ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ВІКТИМНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ.....	20
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	30

ВСТУП

Війна не лише створює прямі загрози життю і здоров'ю населення, але й має серйозні соціальні та психологічні наслідки для громадян. Враховуючи значний вплив війни на психічне здоров'я людей, важливо звернути увагу на заходи профілактики віктимності та надання підтримки постраждалим.

Війна призводить до великої кількості фізичних і психологічних травм, що збільшує ймовірність віктимності, тобто до схильності стати жертвою. Це вимагає особливої уваги до заходів профілактики та надання підтримки постраждалим. Ситуація стресу, тривожності, страху та втрат, з якими стикається громадянське населення, сприяє розвитку психологічних розладів і травм, таких як посттравматичний стресовий розлад, депресії, тривожні розлади. Ці фактори підвищують вразливість людей до різних форм насильства та експлуатації.

За офіційною статистикою, з 22 лютого 2022 року по січень 2025 року понад 12 тисяч цивільних українців загинули від початку повномасштабного вторгнення РФ і ще понад 29 тисяч отримали поранення. За підтвердженими даними ООН, загалом загинули 6 203 чоловіки, 3 859 жінок, 352 хлопчики і 289 дівчаток, тоді як стать 28 дітей і 1874 дорослих поки що не вдалося встановити [1].

В умовах масштабних переміщень населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, зростає потреба в системах підтримки, психологічної реабілітації та профілактики віктимної поведінки. Співпраця з міжнародними організаціями дозволяє застосовувати сучасні методи і підходи до віктимологічної профілактики, адаптуючи їх до специфіки потреб українського народу.

Проблема віктимності населення під час війни останніми роками досить інтенсивно досліджується як українськими науковцями, так і вченими зарубіжних країн. Вивченню цієї тематики присвячені праці І.Г. Богатирьова, О.М. Джужі, Б.М. Головкина, Є.С. Назимка, Г.В. Охромій, В.В. Кердивара, С. Хобфолла, К.А. Дунаху, Дж. Монньє та ін.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІКТИМНОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННИХ ДІЙ

Віктимність є спеціальним предметом з метою з'ясування основного питання віктимології, в силу яких причин і при наявності яких умов деякі особи стають жертвами злочинів, в той час як інших ця небезпека минає. Вона відображає не тільки вразливість окремої особистості, але і глибинні механізми суспільної взаємодії. Відомий польський кримінолог Брунон Холист свого часу в якості основного конститутивного поняття теорії кримінальної віктимології запропонував використовувати поняття віктимогенного потенціалу, що включає в себе: а) стан індивідуальної і групової віктимізації в конкретний історичний момент; б) процес віктимізації; в) віктимологічні стимуляцію;

На думку Д. В. Рівмана, будь-яка людина віктимна, оскільки вона перебуває в певній життєвій обстановці й, включаючись у сплетення різних соціальних ситуацій, може стати жертвою злочину. Тобто, індивід не здобуває віктимності, навпаки, він просто не може бути невіктимним, бо є членом суспільства, у якому існує злочинність, а отже, це і об'єктивна можливість стати жертвою злочину [2, с.14].

При визначенні віктимності конкретної людини має йтися про таку здатність ставати жертвою злочину, що безпосередньо пов'язана з будь-якими особливостями особи й поведінкою самого потерпілого або виниклими на цій основі специфічними взаєминами зі злочинцем. У даному разі йдеться про роль жертви в механізмі злочинної поведінки.

До наукового обігу цей термін увів Л. В. Франк. За його словами, віктимність – це реалізована кримінальним актом здатність ставати за певних обставин жертвою злочину, інакше кажучи, нездатність уникнути небезпеки там, де об'єктивно можна було її відвернути. Мається на увазі не усереднена, а підвищена здатність стати жертвою злочину через низку об'єктивних і суб'єктивних обставин [3, с.5].

Віктимність доволі часто актуалізується через відверту провокацію потенційними жертвами, при цьому, вони не усвідомлюють факту, що їх поведінка, по суті, підштовхує партнера або партнерів, з якими вони взаємодіють, до насильницьких проявів. Віктимність, як психологічна категорія щільно увійшла до повсякденного життя сучасної людини, наприклад, в рамках політичних, соціально-економічних відносин у суспільстві, в наслідок чого, простежується значна віктимізація населення, а також прояви конформності, відносно поглядів на зростання рівня конфліктів, злочинності, протиправної поведінки, зниження норм моралі [4, с.106].

Аналізуючи наукові праці, можна дійти згоди щодо видів віктимності. Зокрема, можна виокремити індивідуальну, групову та масову. На індивідуальному рівні, віктимність виявляється у злочинних діях із нанесенням шкоди або залишається потенційною можливістю окремої особи стати жертвою злочину за певних умов та обставин. На другому, особливому рівні, можна розглядати віктимність окремих груп населення (жінок, дітей, осіб похилого віку, мігрантів) або в окремих сферах суспільного життя (побутова, професійна). На третьому, загальному рівні, віктимність розуміється як масове явище [5, с.9]. Групова віктимність виражається у соціокультурних, ментальних, соціально-психологічних особливостях представників певної соціальної групи. Це можуть бути спільні для певного типу жертв рід занять, спосіб життя, характер стосунків із злочинцем, стереотипи мислення і спосіб поведінки у передзлочинних ситуаціях. Групова віктимність полягає у підвищеній здатності ставати жертвою злочинів у силу спільних вікових, тендерних, професійних особливостей, політичних поглядів, расової приналежності, національності, віросповідання, місця проживання. Масова віктимність становить систему інтегрованих віктимогенних властивостей різних верств населення, що визначають закономірності віктимної поведінки за певних ситуацій, перетворюють їх на привабливий об'єкт злочинних посягань. Масова віктимність несе загрозу соціальній безпеці в цілому. Вона становить сукупний віктимогенний потенціал суспільства. Із масової віктимності складається

умовний збірний образ ідеальної жертви для різних груп злочинів і видів злочинних посягань. Окрім цього, масова віктимність залежить від поточної криміногенної ситуації, що підвищує або знижує уразливість усього населення або окремих його верств перед злочинними посяганнями [6, с.42-43].

Що ж стосується типів віктимності, ряд авторів виділяє наступні:

1. Криміногенна віктимність, або віктимогенність, яка характеризується підвищеною уразливістю перед актом злочину за ініціативи жертви з агресивною та небезпечною поведінкою. Йдеться про підвищену здатність людини наражатись на небезпеку в умовах, яких можна було б уникнути. Такого роду віктимність стимулює злочинців на скоєння злочину, породжує мотивацію на невідкладну реалізацію умислу, штовхає на реалізацію шкоди для конкретної особи незалежно від того чи є сприятливі обставини для протиправної дію, чи їх немає.

2. Некриміногенна віктимність, спричинена зниженням здатності розпізнавати криміногенні ситуації або ж їх ілюзорним сприйняттям. До цього типу можна віднести неготовність захищатись від посягання в конкретному місці, часі та умовах. Такого роду віктимність набувається шляхом необачного потрапляння у небезпечні ситуації, незвичними діями та вчинками, незапланованими контактами, що призводять до неочікуваного злочину. Незвичні умови перебування, які мають вплив на дезорієнтування адекватного сприйняття ситуації та реагування на кримінальні загрози теж належать до віктимності некриміногенного типу [7, с.170].

Однією із складових віктимності є віктимна поведінка, тобто небезпечна для суб'єкта поведінка в ситуації взаємодії із злочинцем. Небезпечною така поведінка стає з урахуванням особливостей місця, часу та сценарію розвитку подій перед вчиненням злочину, або у момент злочинного посягання. Віктимна поведінка привертає увагу зловмисника, зумовлює вибір жертви, стає приводом для вчинення злочину проти конкретної особи, яка виявилася підвищено уразливою в конкретній ситуації. За формою вини така поведінка в основному необережна. Значно рідше люди навмисно наражаються на небезпеку

протиправних посягань. За моментом виникнення віктимна поведінка передуюче вчиненню злочину або проявляється в момент взаємодії злочинця і жертви. Так само розгортання та зміна віктимної поведінки відбувається в процесі вчинення злочину. Проявів віктимної поведінки досить небагато; здебільшого вони типові. Віктимна поведінка становить зовнішній прояв віктимності особи. Вона формується під впливом генотипу, життєвого досвіду та середовища проживання. Суб'єкт віктимної поведінки має комплекс індивідуальних психофізіологічних особливостей та індивідуально- психологічних деформацій, що зумовлюють ілюзорне сприйняття й неадекватне реагування на кримінальну небезпеку [6, с.45].

Іншими словами, віктимна поведінка – певні дії особи, які посилюють негативний вплив з боку правопорушника в результаті обраного варіанту поведінки на основі життєвого досвіду чи особистісних рис. Така поведінка може бути свідомою чи підсвідомою, агресивною чи нейтральною тощо.

Отже, передумовами виникнення віктимної поведінки, що призводить до потрапляння у криміногенні ситуації, є несприятливе соціальне середовище проживання, недостатня інфраструктура, облаштованість населених пунктів, неналежне сприйняття кримінальної небезпеки та воєнний стан. Війна це одна із найбільш потужних передумов, яка спричиняє масову віктимність населення, оскільки створюються ситуації, коли люди змушені діяти в умовах небезпеки, страху, нестабільності і насильства, а це в свою чергу призводить до формування віктимних рис.

Війна призводить до величезних людських втрат, травм, створює ситуацію масової нестабільності та значно підвищує ризики зростання віктимності всього населення, і повномасштабна війна, розв'язана проти України російською федерацією, тому яскравий приклад. Під час воєнних дій часто трапляється, що ворожа армія захоплює в полон наших військових. Самі військовополонені зазнають як фізичних знущань, так і психологічних страждань, тому вони є прямими жертвами.

Результати досліджень науковців із медичної школи в Єрусалимі свідчать, що під час війни реакція психіки людини буває різною: від помірного і тимчасового стресу, до важких психічних травм, які мають негативні наслідки для здоров'я, включаючи депресію, зловживання психотропними речовинами і постратравматичний стресовий розлад [8].

Дослідження проведене науковцями із США доводить, що травматичні події війни можуть мати довгостроковий вплив на здоров'я та благополуччя. Проєкт науковців із Огайо показує, що більшість людей, які пережили війну, поступово пристосовуються до нової реальності, відновлюються, а деякі у відповідь на стресові обставини і події відчують піднесення, немовби у них відкривається "друге дихання". Цей феномен пояснюється теорією Хабфолла, відповідно до якої травма може призвести як до втрати, так і до отримання важливих ресурсів [9].

Отже, до основних факторів, що призводять до формування віктимності в умовах воєнного стану варто віднести:

1. Психологічну та фізичну вразливість. Війна суттєво посилює фізичну та психологічну вразливість людей, створюючи умови, в яких вони стають жертвами не лише воєнних дій, але й вторинної віктимізації після завершення конфлікту. Фізична вразливість у контексті війни проявляється у підвищеному ризику отримання травм, хвороб і втрати нормального функціонування організму через екстремальні умови виживання.

2. Підвищену довірливість та залежність. Такі риси роблять людину більш вразливою, особливо в умовах військових конфліктів. Довірливі люди часто стають жертвами шахрайства чи вербування, вимушена економічна залежність може призводити до експлуатації.

3. Вимушене виживання. Часто у зв'язку із загрозою життю чи здоров'ю з боку агресора у людини формується віктимна поведінка, яка продиктована страхом, травматичним досвідом чи банальною необхідністю вижити. Наприклад, коли жінка погоджується на стосунки з агресором зарази

захисту дітей, або на небезпечну роботу заради їжі чи житла. Найбільш віктимними є діти, літні люди, жінки з дітьми, люди з інвалідністю.

Вимушене виживання під час війни охоплює фізичні, психологічні та соціальні аспекти. Люди змушені адаптуватися до нової реальності, шукати альтернативні джерела життєзабезпечення та ухвалювати складні моральні рішення. Розуміння цих аспектів допомагає оцінити наслідки війни не лише на рівні фізичного виживання, а й на рівні суспільства, його цінностей та міжособистісних відносин.

4. Послаблення державних інститутів. Війна є одним із найсерйозніших випробувань для держави, адже вона призводить до масштабного послаблення державних інституцій. Це стосується всіх сфер – політичної, економічної, соціальної та правової. У результаті війни відбувається ослаблення контролю над територією, зниження ефективності державного управління, корупційні загрози та соціальна дезінтеграція.

У зонах бойових дій державна влада може бути частково або повністю втрачена. Території можуть переходити під контроль окупантів або незаконних збройних формувань. Виникають "сірі зони", де діють кримінальні угруповання та стихійні військові адміністрації. Державні установи часто стають неефективними через загибель, виїзд або мобілізацію кадрів. Знижується якість адміністративних послуг, що створює хаос у реєстрації населення, виплатах соціальної допомоги та правозастосуванні. В умовах війни бюрократичні процеси або спрощуються, або повністю припиняються, що створює ризики зловживань.

Судова система часто перестає функціонувати або працює у спрощеному режимі, що порушує верховенство права. Правоохоронні органи можуть втрачати можливість ефективно виконувати свої функції через кадровий голод або корупцію. Розширення військової юстиції може призвести до авторитарних рішень та порушення прав людини.

Коли державна влада втрачає контроль над певними територіями через військові дії, це може створювати ситуацію, де місцеві сили або збройні

формування, не підконтрольні уряду, здійснюють насильство або порушення прав людини. Місцеві органи влади, які перебувають під контролем таких сил, можуть також бути корумпованими або не здатними захистити населення від злочинних дій, підвищуючи рівень віктимності.

Також війна створює умови для зростання організованої злочинності та мародерства. Забруднення навколишнього середовища є ще одним фактором віктимності серед людей, які живуть в постраждалих районах та може мати довготривалі негативні наслідки.

Отже, усі ці фактори є взаємопов'язаними та підвищують ризик того, що населення може опинитися в ситуаціях насильства, порушення прав чи інших небезпечних наслідків.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВІКТИМНОСТІ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогоднішній день віктимологічна наука поділяється на декілька складових частин, однією з яких є ювенальна віктимологія, присвячена дослідженню неповнолітніх потерпілих. Н.Я. Муринець, вважає, що особа у підлітковому віці характеризується схильністю до сугестивних впливів, внаслідок чого є надзвичайно вразливою, не захищеною від негативного впливу навколишнього середовища. До вікових особливостей розвитку особистості, що сприяють розвитку зазначених якостей, варто віднести: протиріччя підліткового віку, викликане перебуванням підлітка між дитинством та дорослістю (вже не дитина – водночас ще не дорослий), прагнення набути статусу самостійної людини, часто не обираючи засобів; емоційну нестійкість, часті коливання настрою, схильність до поспішного прийняття рішень; пошук шляхів самоствердження; інтенсивне рефлексування щодо себе, інших, суспільства, критичне ставлення, передусім до оточуючих, що породжує певне відчуження від важливих малих соціальних груп (родини, однокласників, друзів тощо);

змінення (руйнування) стосунків підлітка з близькими людьми; внесення змін (іноді кардинальних) до шкали цінностей тощо [10, с. 290].

Відомо, що належність людини до неповнолітньої вікової категорії часто зумовлює її подекуди підвищену віктимність, підвищені ризик та вірогідність її віктимізації через фізичну та психологічну слабкість неповнолітньої особи, її розумову незрілість, певний стан її здоров'я, її довірливість, надмірну цікавість, розповсюджену необережність, безпечність, надмірну комунікабельність тощо. Ризик первинної та/або наступної віктимізації неповнолітньої особи може обумовлюватися і її комплексним соціально-матеріальним, фінансовим, соціально-духовним, освітнім неблагополуччям [11, с.73].

Усі війни, незалежно від мотивів та цілей, переводять до страшних соціальних, психічних та фізичних травм. Неповнолітні є однією з найбільш уразливих категорій населення. У контексті сучасної війни в Україні ця проблема набуває особливої гостроти.

Згідно зі статистикою офісу Генерального прокурора, станом на 5 квітня 2025 року, понад 2 500 тис. дітей були вбиті чи поранені, і ця цифра щодня зростає. Неповнолітні стають жертвами обстрілів, авіаударів, мін, що несуть смертельну небезпеку. Війна провокує в дітей тривожні стани, депресію, синдром посттравматичного стресу. Свідки насильства часто замикаються в собі, втрачають довіру до світу і дорослих.

Основними формами віктимності неповнолітніх під час війни є:

- *фізична та психологічна*. Вона охоплює не лише безпосереднє насильство, а й небезпеки, які виникають внаслідок руйнувань, вибухів та обстрілів. Багато дітей стають жертвами вибухових пристроїв, мін, уламків снарядів, що призводять до ампутацій кінцівок, важких поранень, ушкоджень органів. Вибухові пристрої залишають довготривалі наслідки, адже місцевість залишається замінованою, і навіть після припинення бойових дій діти можуть отримати серйозні травми, підходячи до небезпечних зон. Також можуть отримати фізичні травми через обвалення будівель або пошкодження інфраструктури. У районах, де активно йдуть бойові дії, цивільні будівлі часто

стають мішенями для атак, що прямо загрожує життю дітей, які можуть опинитися під завалами.

Психологічна віктимність виникає, коли дитина переживає серйозні стреси, травми та психічні розлади через участь у військових конфліктах або через їхні наслідки. Діти, які пережили війну, можуть страждати від хронічної тривожності та депресії. Постійне почуття небезпеки, руйнування будинків і звичного середовища можуть порушити емоційну рівновагу дітей, що в майбутньому призводить до депресивних розладів. Вони можуть відчувати безнадійність, сум, апатію та втрату інтересу до життя. Психологічні травми можуть призводити до соціальної ізоляції.

- *соціальна та економічна*. Соціальна віктимність дітей в умовах війни включає порушення їхніх прав, соціальну ізоляцію та соціальну незахищеність. Війна призводить до того, що діти часто залишаються без підтримки та захисту, що підсилює їх уразливість до різноманітних форм експлуатації та насильства. Діти часто втрачають батьків, опікунів, або ж інших близьких родичів. Це створює велику психологічну травму, а також соціальну ізоляцію, оскільки діти залишаються без соціального захисту. Вони втрачають свою основну підтримку і часто не можуть отримати належну допомогу від інших членів родини чи суспільства.

Економічна віктимність передбачає ускладнення умов життя дітей через втрату засобів до існування, бідність та економічну експлуатацію. В умовах війни економічна ситуація стає особливо важкою, і діти часто стають об'єктами економічної експлуатації. Батьки, які втрачають роботу або бізнес, не можуть забезпечити своїх дітей, що може призвести до того, що діти стануть бездомними або залежними від допомоги благодійних організацій. Це підвищує ризик залучення їх до економічної експлуатації.

В умовах війни важливою проблемою є також відсутність доступу до базових соціальних послуг: медичної допомоги, освіти, житла та їжі. Це створює ще більшу економічну залежність від благодійних організацій, державної допомоги або інших джерел, що можуть бути нестабільними чи

обмеженими. Діти, які постраждали в результаті війни, можуть стати об'єктами благодійних організацій, які намагаються допомогти, але не завжди можуть забезпечити їх стабільним доходом чи захистом від економічної експлуатації.

- *правова*. В такому випадку дитина позбавляється своїх законних прав або стає жертвою бездіяльності чи неправомірних дій з боку державних або недержавних структур. У контексті війни така віктимність проявляється особливо гостро, адже саме в умовах конфлікту порушення прав дитини стає масовим явищем. Право на життя, безпеку та захист є фундаментальним і гарантується Конвенцією ООН про права дитини. У війні воно часто порушується через бойові дії, обстріли, насильство та загрозу мін. Право на освіту обмежується або повністю зникає: школи руйнуються, діти не мають доступу до дистанційного навчання, а освітній процес у зонах бойових дій фактично зупиняється. Право на медичну допомогу обмежене через знищення лікарень, брак медичного персоналу та ліків.

- *сексуальна*. Сексуальна віктимність неповнолітніх під час війни – одна з найболючіших і найтрагічніших тем. Вона вимагає негайного реагування, комплексного підходу та залучення всіх можливих ресурсів для захисту дітей. Злочини сексуального характеру проти дітей не мають терміну давності і повинні бути розслідувані та покарані, навіть після завершення конфлікту. В умовах війни такі злочини набувають особливої жорстокості й часто залишаються нерозкритими через страх, сором, відсутність правової допомоги або підтримки.

Діти завжди були вразливою категорією щодо питань безпеки в інтернеті і введення воєнного стану в Україні загострило ситуацію. Важливо зрозуміти, що сексуальне насильство над дітьми в онлайні суттєво відрізняється своїми наслідками від сексуального насильства над дітьми в офлайні. Перш за все, онлайн-насильство є всеохопним, тобто від нього буквально неможливо сховатися – злочинець/злочинці переслідують дитину всюди, де є інтернет: вдома, у закладі освіти, на прогулянці тощо. Через такий спосіб переслідування, особливо одразу у всіх соціальних мережах та месенджерах, у дитини

складається враження, що злочинець знаходиться десь поряд та спостерігає за нею всюди. Це створює потужний тиск на дитину та посилює вплив погроз і шантажу злочинця щодо самої дитини чи близьких для неї людей (сім'ї, батьків, родичів тощо). На відміну від сексуального насильства в офлайн, від якого дитина може відволіктися у школі чи вдома, насильство і тиск у цифровому середовищі відбувається 24/7 і ніде не залишає дитину. Дитина, а згодом і доросла людина, яка постраждала від таких злочинів, живе у постійному страху [12, с.17].

- *інформаційна*. В умовах війни ця форма віктимності має особливо небезпечні наслідки, адже неповнолітні мають вразливу психіку, схильні до довіри та ще не здатні критично сприймати складні події. Діти читають або бачать неправдиві новини про бойові дії, втрати, «зраду», смерть родичів, що викликає паніку, страх і стрес. Соціальні мережі часто поширюють неправдивий або перебільшений контент без вікових обмежень. Пропагандистські кампанії можуть залучати дітей до ненависті, агресії або навіть виправдовувати насильство.

Отже, віктимність неповнолітніх під час війни лише зростає і виражається в різних формах, це сукупність рис неповнолітньої особи чи групи осіб, які можуть стати жертвами протиправного діяння, пов'язане зі збройним насильством незалежно від поведінки самого неповнолітнього.

В умовах сучасних українських реалій, які характеризуються крайньою нестабільністю, локальним військовим конфліктом, погіршенням політичної та економічної ситуації, масове переміщення вимушених переселенців, є одним з найбільших викликів, що постали перед Україною з часів її незалежності.

Враховуючи офіційні дані Міністерства соціальної політики України, станом на січень 2025 року в Україні зареєстровано понад 4,6 млн переселенців, серед яких: 59,8% – жінки (2 765 063 особи) 40,2% – чоловіки (1 857 698 осіб) 19,45% – діти (888 986 осіб). Найбільше внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) зареєстровано у Донецькій та Харківській областях [13].

Вимушені переселенці стикаються із труднощами у процесі працевлаштування, облаштування житла, придбання елементарних предметів побуту для нормального проживання. Вони значною мірою втратили колишні економічні, професійні і, навіть, родинні зв'язки та опинилися перед необхідністю формування нового соціального статусу, завдяки якому спроможні увійти до нових соціальних груп. Такий масовий характер вимушеного переселення характеризується великою кількістю соціально-психологічних проблем, які властиві процесу вимушеної міграції. Вона, у свою чергу, характеризується підвищеним рівнем агресивності, відчуттям тривоги і розгубленості, втрати почуття впевненості, нервово психічної напруженості, що нерідко призводить до девіантної поведінки особистості і негативно позначається на результатах адаптації.

Проблема біженців супроводжує всю історію існування людства та є однією з найбільш гострих. Біженцем, згідно із ч. 1 ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 р. № 3671-VI, є особа, яка не є громадянином України та внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи чи політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватись захистом цієї країни, або не бажає користуватись цим захистом унаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутись до неї внаслідок зазначених побоювань [14].

Термін «внутрішньо переміщений» за дослівного тлумачення означає особу, яка змінила своє розташування в межах держави, тоді як поняття «вимушений» означає примусовий характер і здійснення дії проти бажання особи під тиском обставин. Тому термін «вимушений переселенець» більш вдало описує категорію осіб, які змінили місце проживання з не залежних від

них причин, оскільки саме поняття «вимушений» за своїм змістом пояснює наявність проблем як логічний наслідок певної події.

За дорученням Генеральної Асамблеї ООН і комісії з прав людини були розроблені і в 1998 р. прийняті «Керівні принципи з питань переміщених всередині країни осіб», що є основоположним актом у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб на міжнародному рівні. У п. 2 даного документу визначено поняття ВПО, відповідно до якого внутрішньо переміщені особи – це особи чи групи осіб, яких змусили або вони вимушені були залишити свої будинки або місця звичного проживання, зокрема, з метою уникнення наслідків військового конфлікту, проявів насильства, недотримання прав людини чи внаслідок антропогенної катастрофи, проте, які не залишили міжнародно визнаних меж держави [15].

Першочергову увагу потрібно приділяти найбільш вразливим категоріям ВПО (діти, люди з обмеженими можливостями, люди похилого віку та багатодітні сім'ї), яким необхідна соціально-психологічна допомога кваліфікованих спеціалістів. Саме вони найбільше страждають від ситуації стресу, пов'язаного з від'їздом з місць проживання, порушення стабільності та звичного стану життя, втрати годувальників, друзів, батьківської турботи.

Внутрішньо переміщені особи можуть стати жертвами злочинів у різноманітних життєвих ситуаціях, які зумовлені їхнім уразливим становищем. Часто ВПО стикаються з шахрайством під час оренди житла, коли недобросовісні орендодавці завищують ціни, відмовляють у поверненні завдатку або здають нерухомість кільком особам одночасно. Також переселенці можуть стати жертвами трудової експлуатації – їх змушують працювати без офіційного оформлення, затримують або не виплачують заробітну плату, зловживаючи їхнім складним становищем і потребою заробити.

Жінки та діти з числа ВПО особливо вразливі до сексуального насильства або торгівлі людьми, особливо в умовах економічної нестабільності, ізоляції та нестачі інформації про захисні механізми. Крім того, вони можуть стикатися з дискримінацією, агресією та навіть фізичним насильством з боку окремих осіб

у приймаючих громадах, що не завжди готові до інтеграції переселенців. Недосконалість правової системи, недостатній рівень правової обізнаності та недовіра до правоохоронних органів часто призводять до того, що потерпілі не звертаються за допомогою, що лише посилює їх віктимність.

Внутрішньо-переміщені особи стикаються зі значною втратою, коли втрачають свій дім та соціальне оточення внаслідок конфліктів, природних катастроф або інших кризових ситуацій. Ця втрата не обмежується лише фізичними аспектами, такими як втрата житла, але також включає втрату звичного середовища проживання, друзів, сусідів та членів сім'ї. Це може викликати почуття самотності та відчуження у ВПО, оскільки вони втрачають стабільність та підтримку, яку забезпечувало їхнє рідне оточення [16, с.86]

Дискримінація та упередження також є помітною проблемою, з якою зіштовхуються ВПО. Вони можуть стикатися з ворожістю або недовірою з боку місцевого населення через їхнє походження, статус або інші фактори. Це може призвести до почуття ізоляції, неповноцінності та недовіри до оточуючих. Дискримінація ускладнює процес інтеграції та може стати перешкодою для успішної адаптації ВПО до нового життя.

Нестача інформації та підтримки є ще однією серйозною проблемою, з якою стикаються ВПО. Часто вони не мають доступу до необхідної інформації про доступні послуги, ресурси та програми підтримки. Це може ускладнювати їхню можливість вирішення проблем та інтеграцію в суспільство. Важливо забезпечити ВПО доступ до адекватної інформації та надати їм підтримку для успішної адаптації та інтеграції в нове середовище.

Синдром жертви - це психологічний стан, який характеризується почуттям безпорадності, безсилля та песимізму. Люди з синдромом жертви часто відчують, що вони не контролюють своє життя і що з ними завжди трапляється щось погане. Цей стан може призвести до соціальної ізоляції та відчуженості, оскільки люди з синдромом жертви можуть уникати інших з страху бути знову пораненими або відкинутими [17, с.112].

Існує декілька психологічних механізмів, які пояснюють, як синдром жертви може призвести до соціальної ізоляції та відчуженості:

1. Низька самооцінка: люди з синдромом жертви часто мають низьку самооцінку. Вони можуть вважати, що вони негідні любові або прийняття, і що вони нічого не варті. Це може призвести до того, що вони уникатимуть інших, щоб не ризикувати бути відкинутими.

2. Страх бути пораним: люди з синдромом жертви часто бояться, що з ними знову трапиться щось погане. Цей страх може призвести до того, що вони уникатимуть інших, щоб не ризикувати бути знову пораними.

3. Відчуття безпорадності: люди з синдромом жертви часто відчувають, що вони не контролюють своє життя. Вони можуть вважати, що нічого не можуть зробити, щоб змінити свою ситуацію, і що вони приречені на страждання. Це може призвести до того, що вони втратять інтерес до соціальних взаємодій, оскільки вони не вірять, що щось може змінитися.

4. Відчуття гніву та образи: люди з синдромом жертви часто відчувають гнів і образу на тих, хто їх скривдив у минулому. Ці почуття можуть призвести до того, що вони уникатимуть інших, щоб не ризикувати знову відчути ці негативні емоції [18, с.1332].

Соціальна ізоляція та відчуженість у внутрішньо переміщених осіб виступають серйозними наслідками синдрому жертви, що часто виникає внаслідок конфліктів, природних катастроф або інших надзвичайних ситуацій. Ці явища можуть мати широкі соціальні, психологічні та психосоматичні наслідки для індивідів, а також для суспільства в цілому. Внутрішньо переміщені особи, позбавлені стабільності та безпеки свого середовища, часто стикаються зі значними труднощами у встановленні нових соціальних зв'язків та адаптації до нових умов життя. Це може призводити до посилення відчуття відчуженості, втрати самооцінки та депресії.

Отже, ВПО можуть стати жертвами не тільки кримінальних правопорушень, але й трудової експлуатації, сексуального насильства, шахрайства та дискримінації через відсутність правового захисту, слабку

соціальну інтеграцію та економічну залежність. Ці особи особливо вразливі до соціального виключення та психологічних травм, що впливає на їхню здатність адаптуватися в нових умовах.

З метою зменшення їхньої віктимності важливими є комплексні заходи, спрямовані на забезпечення правового захисту, надання соціальної підтримки, доступу до медичних і психологічних послуг, а також створення умов для працевлаштування та інтеграції в нові громади. Лише за умови реалізації цих заходів ВПО можуть знову відчувати себе повноцінними членами суспільства та уникнути подальшої віктимізації.

РОЗДІЛ 3. ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ВІКТИМНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Віктимологічна профілактика є одним із важливих напрямків протидії злочинності, самостійний вид, який включає специфічну діяльність соціальних інститутів та правоохоронних органів, спрямовану на виявлення, усунення або нейтралізацію обставин і ситуацій, які формують віктимну поведінку і обумовлюють вчинення злочинів, виявлення груп ризику і конкретних осіб, з підвищеним ступенем віктимності і вплив на них з метою відновлення або активізації їх захисних властивостей, а також розробка або вдосконалення вже наявних спеціальних засобів захисту громадян від злочинів та віктимізації [19, с.81].

Віктимологічна профілактика під час воєнних дій є комплексом заходів, спрямованих на зменшення вразливості населення до злочинів, насильства, психологічного тиску та інших форм небезпеки, що зростають у період збройного конфлікту. У сучасних умовах війни на території України питання захисту цивільного населення набуває особливої актуальності, адже люди часто потрапляють у ситуації, де існує високий ризик стати жертвою — не лише збройного нападу, а й мародерства, торгівлі людьми, сексуального насильства, психологічного впливу, кіберзлочинів тощо.

Основним завданням віктимологічної профілактики є своєчасне виявлення та усунення факторів, які можуть сприяти віктимній поведінці, тобто такій, що підвищує ймовірність стати жертвою злочину чи насильства. У період воєнних дій це завдання ускладнюється нестабільною ситуацією, відсутністю контролю над окремими територіями, загрозами з боку незаконних збройних формувань, а також значним психологічним тиском на людей.

У період воєнних дій зростає загальна криміногенна напруга в суспільстві. Втрата контролю над окремими територіями, масові переміщення населення, поява великої кількості осіб зі зброєю та психологічна травматизація громадян призводять до підвищення рівня віктимності. У таких умовах правоохоронні органи виконують не лише каральну, а й превентивну функцію, спрямовану на зниження ризику повторного чи вторинного травмування жертв.

Основними завданнями поліції є: забезпечення публічної безпеки; оперативне реагування на повідомлення про злочини насильницького характеру; виявлення та документування злочинів проти цивільного населення; охорона прав жертв воєнних злочинів; налагодження співпраці з гуманітарними й соціальними структурами. Особливої ваги набуває віктимологічна профілактика, що передбачає попередження обставин, які можуть зробити особу потенційною жертвою.

Правоохоронці стикаються з проявами насильства у місцях компактного проживання внутрішньо переміщених осіб, випадками сексуального насильства, пов'язаного з війною, та зловживанням владними повноваженнями окремих військових чи цивільних осіб.

Реагування на такі правопорушення вимагає спеціальної підготовки персоналу, зокрема знань міжнародного гуманітарного права, алгоритмів фіксації воєнних злочинів, навичок кризової комунікації з потерпілими. Важливим напрямом є захист свідків і жертв, оскільки страх помсти або недовіра до державних інституцій часто стримує осіб від звернення до поліції.

Сучасна практика свідчить, що ефективне реагування можливе лише за умови тісної взаємодії поліції з прокуратурою, військовими адміністраціями,

соціальними службами, волонтерами та міжнародними правозахисними організаціями. Створення мобільних груп реагування на факти насильства у прифронтових регіонах дозволяє оперативно фіксувати злочини й надавати первинну допомогу потерпілим.

Крім того, значення має психологічна підтримка осіб, що зазнали насильства. Наявність поліцейських психологів або залучення кризових консультантів допомагає зменшити ризик вторинної віктимізації - повторного травмування внаслідок некоректних дій слідчих чи допитів.

Незважаючи на активні дії правоохоронців, профілактика віктимізації залишається складним завданням. Серед основних проблем: дефіцит кадрів у регіонах, де тривають бойові дії; недостатня підготовка співробітників у сфері роботи з жертвами насильства; відсутність єдиної системи збору статистики щодо насильницьких злочинів у воєнний період; низький рівень довіри населення до правоохоронних органів; обмеженість ресурсів для психологічної й соціальної допомоги потерпілим.

Профілактичні заходи поділяються на декілька рівнів: інформаційний, психологічний, правовий та організаційний. Зокрема, активно використовуються інформаційно-просвітницькі кампанії, які навчають населення базовим правилам безпеки, поведінки під час обстрілів, евакуацій, а також в умовах можливої окупації чи загрози з боку агресора.

Під час війни інформаційні заходи віктимологічної профілактики відіграють надзвичайно важливу роль у зниженні рівня вразливості населення до злочинних дій, насильства, маніпуляцій та інших форм небезпеки. Основна мета таких заходів - сформувати у людей стійку обізнаність про потенційні загрози та навчити їх ефективній, безпечній поведінці в умовах збройного конфлікту.

До основних інформаційних заходів віктимологічної профілактики під час війни належать:

1. Масове інформування населення через телебачення, радіо, інтернет, соціальні мережі, мобільні додатки та SMS-розсилки. Ці джерела оперативно

повідомляють про небезпечні зони, обстріли, евакуацію, мінну небезпеку, нові форми шахрайства тощо.

2. Проведення інформаційно-просвітницьких кампаній щодо безпечної поведінки: як поводитися під час обстрілів, як діяти при виявленні підозрілих предметів, як не стати жертвою торгівлі людьми чи сексуального насильства. Такі кампанії часто реалізуються у співпраці з міжнародними організаціями (наприклад, ООН, ЮНІСЕФ) та громадськими ініціативами.

3. Розповсюдження друкованих матеріалів - брошур, листівок, постерів з інструкціями щодо виживання та захисту у воєнний час. Вони розміщуються в укриттях, школах, пунктах гуманітарної допомоги, на вокзалах та в медичних установах.

4. Освітні програми та тренінги, які проводяться для різних категорій населення (дітей, жінок, людей похилого віку, ВПО), що навчають самозахисту, першій психологічній допомозі, основам безпечного пересування в умовах бойових дій.

5. Відеоролики та соціальні реклами, які демонструють типові сценарії небезпеки й моделюють правильну поведінку. Вони допомагають краще запам'ятати алгоритм дій у критичних ситуаціях.

6. Психологічне інформування - розповсюдження інформації про емоційні стани в кризі, шляхи самопомоги, контакти кризових служб, що дозволяє уникнути психологічної віктимізації.

7. Правова просвіта - роз'яснення прав громадян у воєнний час, способів фіксації злочинів, механізмів звернення до правоохоронців, суду, міжнародних організацій, зокрема у випадках воєнних злочинів чи насильства.

Усі ці заходи спрямовані на формування в населення не лише знань, а й поведінкових навичок, що мінімізують ризики стати жертвою злочину чи надзвичайної ситуації.

В умовах війни важливо, щоб кожна людина мала базові знання про те, як діяти під час повітряної тривоги, обстрілів, загрози артилерійського чи

ракетного удару. Особлива увага приділяється навчанню дітей, підлітків, осіб літнього віку, тобто особливо вразливих категорій.

Просвітницькі заходи також включають поширення знань про мінну безпеку, правила поводження з вибухонебезпечними предметами, алгоритми дій у разі евакуації, першої медичної допомоги.

Другим важливим напрямом є психологічна підтримка населення, що перебуває в умовах бойових дій або постраждало внаслідок воєнних дій. Війна неминуче викликає велику кількість стресових ситуацій, які можуть спричинити серйозні психологічні порушення, зокрема розвиток посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресій, панічних атак. Тому надзвичайно важливо забезпечити доступ громадян до кваліфікованої психологічної допомоги - як у вигляді індивідуального консультування, так і через групові заняття, кризові лінії, мобільні психологічні бригади.

Психологічна профілактика також включає навчання населення базовим навичкам емоційного самозаспокоєння, контролю над тривожністю, правильного реагування на страх та втрату. Профілактика психологічних травм безпосередньо впливає на здатність людей адаптуватися до складних умов, приймати обґрунтовані рішення та знижує ймовірність вторинної віктимізації.

Основні психологічні заходи включають:

- надання кризової психологічної допомоги. Сюди можна віднести підтримку людей у стані шоку або сильного стресу одразу після травматичних подій (обстріли, втрати, поранення). Спеціалісти працюють на місцях, телефоном або онлайн, допомагаючи людині стабілізувати емоційний стан.

- робота мобільних психологічних бригад. Команди фахівців виїжджають у райони бойових дій або місця тимчасового розміщення переселенців для надання екстреної психологічної допомоги на місці.

- психологічне консультування. Індивідуальні або групові бесіди з психологами, що допомагають людям опрацювати страхи, втрати, пережитий досвід. Багато платформ пропонують безкоштовні онлайн-консультації.

- групи психологічної підтримки. Такі групи організуються для осіб з подібним досвідом (вимушені переселенці, родини військових, свідки насильства), де учасники можуть ділитися переживаннями та отримувати підтримку в безпечному середовищі.

- робота з дітьми. Спеціальні програми, адаптовані до віку, допомагають дітям справлятися з емоціями, страхом, тривогою. Психологи проводять заняття у школах, дитсадках, тимчасових центрах перебування.

- тренінги для вчителів, соціальних працівників, волонтерів. Навчання базовим навичкам психологічної допомоги, виявлення тривожних симптомів, правильного реагування на поведінкові розлади.

- психологічна реабілітація постраждалих. Тривала підтримка осіб, які пережили втрату близьких, полон, катування, поранення, сексуальне або психологічне насильство. Реабілітація проводиться в спеціалізованих центрах або в межах програми психосоціального супроводу.

Психологічна підготовка є важливою складовою національної безпеки та соціальної стабільності в умовах збройного конфлікту.

Основною метою психологічної підготовки є навчання населення навичкам саморегуляції, самопомоги та збереження внутрішнього контролю під час надзвичайних ситуацій. Особливо актуальною вона стає для жителів прифронтових територій, внутрішньо переміщених осіб, родин військовослужбовців, дітей та підлітків.

Серед основних напрямів психологічної підготовки слід виділити:

По-перше, це *інформаційно-психологічне навчання*, що передбачає ознайомлення з типовими реакціями на стрес, інструкції з поведінки в екстремальних умовах, поради щодо збереження спокою під час загроз (обстрілів, евакуацій, втрати зв'язку з рідними тощо). Люди дізнаються, як розпізнати ознаки паніки чи нервового зриву, як стабілізувати власний стан та допомогти іншим.

По-друге, *тренінги з розвитку психологічної стійкості*, які проводять фахівці. Вони включають вправи з дихання, візуалізації, медитації, техніки

зниження тривожності. Такі тренінги можуть проводитись як офлайн (у школах, громадах, центрах допомоги), так і онлайн — через вебінари, відеоуроки, мобільні застосунки.

По-третє, важливою є *підготовка до кризових ситуацій*. Людей вчать складати “тривожну валізу”, формувати план дій для родини у випадку евакуації, втрати житла, поранення або загибелі близьких. Чітке розуміння алгоритму дій допомагає зменшити відчуття безпорадності.

Особлива увага приділяється психологічній освіті дітей та підлітків. З ними проводяться інтерактивні заняття, де їх вчать впізнавати свої емоції, правильно реагувати на страх, спілкуватися у стресових ситуаціях. У школах впроваджуються програми "розмов про важливе", арттерапія, ігрові методики стабілізації.

Отже, психологічна підготовка населення є не лише засобом зниження віктимності, а й фактором соціальної стійкості, що дозволяє суспільству витримувати тиск війни з меншими втратами для психічного здоров'я та громадської безпеки.

Віктимологічна профілактика в умовах війни - це багаторівнева система дій, яка потребує чіткої координації між державою, правоохоронними органами, міжнародними структурами, громадськими ініціативами та самими громадянами. Її ефективність залежить від своєчасності, доступності інформації та практичної спрямованості заходів.

Для покращення ефективності віктимологічних заходів щодо захисту громадян варто було б удосконалити норми законодавства у цій сфері, а саме, закріпити обов'язкові програми профілактики насильства та віктимної поведінки в умовах війни, які б включали основні елементи такого захисту. Зокрема, доповнити ч.6 ст.16 Закону України «Про соціальні послуги» пунктом 19 «профілактика віктимності». Це дозволить розширити коло соціальних послуг та зобов'язати органи місцевої влади створити відповідні програми на рівні громад.

У контексті повномасштабної війни в Україні така співпраця відіграє вирішальну роль у зміцненні національного потенціалу для захисту населення, особливо найбільш уразливих категорій.

Міжнародні організації надають фінансову, технічну, експертну та гуманітарну підтримку, забезпечують населення ресурсами, проводять тренінги, створюють спеціалізовані програми для психологічної реабілітації та захисту прав людини. Одним із пріоритетних напрямів є профілактика віктимної поведінки, навчання населення навичкам безпечної поведінки, надання психологічної допомоги та підтримка тих, хто зазнав насильства чи інших форм травматичного досвіду.

Серед ключових міжнародних партнерів України у цій сфері варто виділити: ООН [20] (UNICEF, UNHCR, UNFPA, Офіс Верховного комісара з прав людини), які надають гуманітарну допомогу, створюють безпечні простори для дітей та жінок, реалізують програми підтримки ВПО, проводять інформаційні кампанії щодо захисту прав жертв насильства, надають психологічні послуги через мобільні групи та онлайн-платформи.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста [21] займається підтримкою постраждалих у зонах бойових дій, евакуацією, передачею повідомлень між членами родин, навчанням населення першій допомозі та психологічній саморегуляції. Міжнародна організація з міграції [22] проводить програми з протидії торгівлі людьми, підтримки переселенців, надає психосоціальну допомогу жертвам насильства, а також здійснює навчання для фахівців соціальних служб. ОБСЄ [23] та Європейський Союз реалізують проєкти з моніторингу прав людини, підвищення кваліфікації українських спеціалістів, впровадження стандартів захисту жертв воєнних злочинів, зокрема сексуального насильства, катувань, тортур.

Міжнародні неурядові організації, такі як Save the Children [24], Médecins Sans Frontières (Лікарі без кордонів) [25], International Rescue Committee [26], Danish Refugee Council [27] беруть участь у створенні центрів психосоціальної

підтримки, гарячих ліній, програм кризового втручання, а також надають консультаційну, юридичну і психологічну допомогу.

Окремим напрямом співпраці є навчання українських фахівців міжнародним стандартам психологічної підтримки в умовах війни, створення навчальних курсів для педагогів, медиків, волонтерів. Часто це включає спільне проведення семінарів, вебінарів, обміну досвідом та підготовку методичних рекомендацій. Завдяки міжнародній допомозі Україна змогла швидко розгорнути мобільні команди психологів, кризові центри, безпечні простори для жінок і дітей, а також масштабні інформаційні кампанії, які підвищують стійкість населення до психологічного травмування та знижують ризики віктимності.

Співпраця з громадськими організаціями у сфері віктимологічної профілактики та психологічної підтримки населення під час війни в Україні є надзвичайно важливою, адже саме ці організації часто найшвидше реагують на виклики, працюють безпосередньо з постраждалими та охоплюють навіть віддалені громади. Громадські організації виступають не лише як посередники між населенням і державою, а й як ініціатори локальних програм підтримки, освітніх кампаній, центрів психологічної допомоги та платформ для захисту прав жертв війни.

Фундаментальні напрями співпраці з населенням:

1. Надання психосоціальної допомоги. Багато громадських організацій (далі – ГО) мають власні кризові центри, телефони довіри, онлайн-платформи, де громадяни можуть безкоштовно отримати психологічну підтримку. Також організовуються мобільні психологічні бригади, які виїжджають у громади, де є найбільша потреба.

2. Освітньо-просвітницька діяльність. Громадські організації проводять вебінари, тренінги, лекції з питань безпечної поведінки, розпізнавання психологічних травм, самопомоги, зменшення віктимності. Матеріали часто адаптовані під різні вікові групи та рівень освіти.

3. Робота з вразливими групами. Багато ГО спеціалізуються на підтримці жінок, дітей, ВПО, людей з інвалідністю тощо. Їхня мета це захист від насильства, дискримінації, маніпуляцій і вторинної віктимізації.

4. Правова допомога та захист прав людини. Допомога жертвам насильства або воєнних злочинів у фіксації порушень, звернення до правоохоронних органів, міжнародних судів, отримання адвокатської допомоги. Це особливо важливо для жінок, які стали жертвами сексуального насильства, військовополонених чи свідків катувань.

5. Співпраця з міжнародними донорами. Українські ГО отримують підтримку від міжнародних фондів та організацій, завдяки чому реалізують масштабні проекти, наприклад: «Ла Страда-Україна» [28] (займається запобіганням насильству, протидією торгівлі людьми, має гарячі лінії допомоги), «Право на захист» (працює з переселенцями, надає юридичну та психологічну допомогу), «ЮрФем», «Голос жінки» (організації, які підтримують жінок у кризових ситуаціях, допомагають відновлювати гідність, надають психологічну допомогу та юридичний супровід), «Восток-SOS» (допомагає людям у зоні бойових дій, проводить евакуацію, забезпечує психологічну підтримку, гуманітарну допомогу).

6. Підтримка дітей та молоді. ГО створюють безпечні простори, організують дитячі табори, арттерапію, ігрові заняття, де діти можуть адаптуватися до нових умов і відновити емоційний баланс.

Завдяки таким організаціям тисячі людей отримали необхідну підтримку у найскладніші моменти. Їхня діяльність стала невід'ємною частиною національної системи психологічної допомоги та віктимологічної профілактики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Protection of Civilians in Armed Conflict <https://ukraine.un.org/en/290667-protection-civilians-armed-conflict-%E2%80%94-january-2025>
2. Рівман Д. В. Кримінальна віктимологія. СПб. : Пітер, 2002. 304 с.
3. Франк Л.В. Про віктимологічні дослідження. *Питання кримінального права, прокурорського нагляду, криміналістики і кримінології*. Т. 3-4. Душанбе, 1971. С. 3-12.
4. Коваленко Л.А. Віктимність як психологічна категорія. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання*. Харків, 2017. ХНУВС. 240с.
5. Джу́жа О.М. Кримінологічні засади віктимізації та девіктимізації як різновидів профілактичної діяльності. *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 7-11.
6. Віктимологія: навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.
7. Шиліна А. А., Іванов М. С. Гендерні особливості статусно-рольової та поведінкової віктимності неповнолітніх. *Право і безпека*. 2016. № 4. С. 169– 173.
8. А.Ю.Шалєв, С.Фрідман, Т.Пері, Д.Брандес, Т.Сахар , SPOrr.
Проспективне дослідження посттравматичного стресового розладу та депресії після травми. URL:
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9585714/#affiliation-1>
9. С. Хобфолл, К.А.Дунаху, Дж.Монньє Збереження ресурсів і травматичний стрес. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Conservation-of-Resources-and-Traumatic-Stress-Hobfoll-Dunahoo>
10. Муринець Н. Я. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність- передумова девіантної поведінки дітей. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 824. С. 290.

11. Ювенальна віктимологія: теоретико-правова модель : монографія / Є. С. Назимко, М. С. Андріяшевська, Т. І. Тіточка. Запоріжжя : Гельветика, 2021. 208 с.
12. Робота з дітьми, постраждалими від сексуального насильства в інтернеті, для фахівців із психічного здоров'я. URL: <https://stop-sexting.in.ua/adult/wp-content/uploads/2023/08/Posibnyk-dlia-psykholohiv.pdf>
13. Внутрішньо переміщені особи. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
14. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8.07.2011 р. № 3671-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. Ст. 146.
15. Керівні принципи щодо переміщення осіб у країні. *Економічна та соціальна Рада ООН*, 22 липня 1998. E/CN.4/1998/53/Add.2. URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/50b345932.html> (дата звернення: 03.04.2018).
16. Кердивар В.В. Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту. В.В. Кердивар, В.Є. Христенко. Харків, 2021. 143 с.
17. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / за ред. З.Г.Кісарчук. Київ: ТОВ «Видавництво «Логос». 2015. 207с.
18. Охромій Г.В., Баб'як А.О. Соціальна ізоляція та відчуженість як наслідок синдрому жертви у внутрішньо переміщених осіб. *Наукові перспективи*. № 4 (46). 2024. 1513с.
19. Давиденко В. Л. Віктимологічна профілактика як напрям протидії злочинності. *Європейські перспективи*. № 1. 2015. С.78-81.
20. Організація об'єднаних націй. Офіційний сайт. URL: <https://ukraine.un.org/>
21. Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Офіційний сайт. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/>

22. Міжнародна організація з міграції. Офіційний сайт. URL:
<https://ukraine.iom.int/uk/mom-v-ukrayini>
23. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Офіційний сайт. URL:
<https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobotnictva-v-yevropi>
24. Save the Children. URL: <https://www.savethechildren.net/>
25. Médecins Sans Frontières. URL: <https://www.msf.org/uk/jobs-in-ukraine>
26. International Rescue Committee. URL: <https://www.rescue.org/>
27. Danish Refugee Council. URL: <https://drc.ngo/>
28. Ла Страда-Україна. URL: <https://la-strada.org.ua/>